

skygge for den sluttelige vurdering, at Henning Grelle har gennemført et nødvendigt og grundigt rydningsarbejde. Han har inddraget og bearbejdet et omfattende kildemateriale, samtidig med at forfatteren – efter anmelderens opfattelse – tilgodeser den teoretiske ramme om emnet i rimeligt omfang og med godt jugement. At hans undersøgelse rejser videre og måske lidt andre spørgsmål, end de, han formår at besvare i denne sammenhæng, skal ikke bebrejdes ham. Det viser, at forfatteren har grebet om et centralt og særdeles kompliceret emne i dansk arbejderbevægelses historie.

De seneste år har bragt en omfattende forskningsaktivitet i arbejderbevægelsens historie i Danmark. Henning Grelles bog placerer sig som et klart led i disse bestræbelser – det gælder hele bogens angrebsvinkel på stoffet. Men mens der vil være adskillige bidrag, hvis værdi på lidt længere sigt nok vil forekomme begrænset, så gælder dette ikke for Henning Grelles behandling af socialdemokratiets jordpolitik. Den vil, med de begrænsninger, der er anført foran, gå ind i litteraturen som en grundlæggende fremstilling af de synspunkter, man fra bevægelsens ledelse anlagde på dansk landbrug og på problemerne i det danske landbosamfund.

Claus Bjørn

Svend Aage Hansen og Ingrid Henriksen: Sociale brydninger 1914–39. Dansk social historie 6. København, Gyldendal 1980. 425 s., ill.; 142 kr.

Svend Aage Hansen og Ingrid Henriksens bind i Socialhistorien om 1. verdenskrig og mellemkrigstiden er en begivenhed i udforskningen af det 20. århundredes danske historie. Værket imødekommer et påtrængende behov for en moderne afløser af Finn T. B. Friis' nu næsten 40 år gamle afsnit om Økonomiske og sociale forhold 1920–1939 i *Schultz Danmarkshistorie* bd. VI. Hverken Erik Rasmussens bind 13 af *Politikens Danmarkshistorie* (1965) eller *Det danske klassesamfund 1920–1940* i 'Den jyske historiker' nr. 9 (1976) udfyldte dette behov. Erik Rasmussens fremstilling er noget ujævn og i overensstemmelse med den standende tradition koncentreret omkring den politiske historie, mens *Det danske klassesamfund* har karakter af et udkast og dertil er koncentreret omkring Socialdemokratiet og venstreoppositionen. I modsætning hertil byder det foreliggende bind af Socialhistorien på en gennemarbejdet skildring af periodens økonomiske og sociale historie med en betydelig hensyntagen også til den politiske historie. Ikke mindst Svend Aage Hansens afsnit er desuden særdeles velskrevne, til tider er bogen endog ligefrem spændende læsning. En bedrift i betragtning af at emner og materiale ikke uden videre har indbudt til en livlig fremstilling. Dette sammen med værkets øvrige kvaliteter gør, at bogen utvivlsomt gennem en årrække vil fungere som introduktion eller grundbog til Danmarks økonomiske og sociale historie fra 1914 til 1939. Kun forlagets uheldige politik med krav om køb af samtlige 7 bind af Socialhistorien kan svække bogens muligheder for at udfylde denne vigtige funktion i en tid, hvor interessen er stærkt voksende for denne brydningsperiode i det danske samfunds historie.

Begge forfattere er økonomer, og deres professionelle baggrund har naturligt haft betydning såvel for emnevalget som for den sikre og utvungne behandling af økonomiske sammenhænge. Svend Aage Hansen er velkendt som professor i økonomisk historie og som forfatter til bl. a. værker som *Adelsvældens Grundlag* (1964), *Dansk Pengehistorie 1818–1914* (1968) og *Økonomisk vækst i Danmark I–II* (1972–74). Bindet af Socialhistorien betegner en værdig fortsættelse af denne imponerende produktion af økonomisk historiske hovedværker. Hans yngre medforfatter, Ingrid Henriksen, er ansat på Socialforskningsinstituttet. Hun har tidligere arbejdet med skolepolitiske forhold og med ind-

komstfordelingen i mellemkrigstiden som medarbejder ved det af Gunnar Viby Mogensenede socialhistoriske projekt på Københavns Universitets Institut for økonomisk historie. I bogen har hun derfor taget sig af afsnittene om indkomstfordelingen og den sociale politik. I modsætning til tidligere bind af Socialhistorien har forfatterne af dette bind ikke haft en række moderne monografier at gå ud fra. I de fyldige og nyttige kilde- og litteratursnit redegøres omhyggeligt for den noget spredte og uhomogene nyere litteratur, men for den væsentligste del har forfatterne måttet støtte sig til datidens undersøgelser og forskellige indlæg i den løbende debat.

Bogen er kronologisk opdelt i perioderne 1. verdenskrig (1914-20), 1920'erne (1920-29) og 1930'erne (1929-39). Kriterierne har således været krigen og verdenskrisens udbrud i 1929. Denne opdeling er ikke blot praktisk begrundet. Første verdenskrig indgår som en hovedforklaring såvel på forholdene fra 1914 til 1920 som for udviklingen i 1920'erne. Tilsvarende er det verdenskrisen, der giver det meste af bogens dynamik i 1930'erne. Disse forholdsvise direkte forklaringer er med til at give fremstillingen umiddelbart liv og sammenhæng, og for de fleste i datiden oplevedes forholdene formentlig på denne led. Opbygningen er også i overensstemmelse med den traditionelle radikale historieskrivning, hvor det danske samfunds fremskridtslinje midlertidigt afbrydes af udefra kommende krige og kriser (f. eks. Finn T. B. Friis). Karakteristikken gælder dog ikke kun for den radikale historietradition, men overraskende nok også for det meste af den fremspirende marxistiske tradition (f. eks. Karl Chr. Lammers). Den væsentligste ulempe ved denne måde at forklare på er, at de længere linjer og de måske mere grundlæggende problemer i det danske samfund bliver nedprioriteret eller måske endog overset. Det er især Svend Aage Hansen, der knytter sine forklaringer nært til udefra kommende krige og kriser, mens Ingrid Henriksen i de socialpolitiske afsnit i højere grad trækker linjer bagud.

Inden for hvert af de kronologiske afsnit er fremstillingen dernæst opdelt i tre hovedafsnit. Først redegøres for den økonomiske politik, begyndende med den økonomiske baggrund og afsluttende med overvejelser om forholdet mellem statsmagt og erhvervsmagt i perioden. Dernæst følger hovedafsnittet om samfundsklasserne, hvor kampen mellem land og by, mellem landbrug og industri står i centrum sammen med de nye husmænd og arbejderbevægelsen. Afsnittet afrundes med oversigter over indkomstfordelingen og forholdene for en række særligt ramte grupper først og fremmest kvinderne. I det sidste hovedafsnit redegøres endelig for den socialpolitiske udvikling i perioden. Sammenlignet med de gængse oversigtsværker om perioden tager bogen i næsten hvert afsnit nye sider op og bringer nye synspunkter frem. I det følgende skal kort nævnes fem af de mere gennemgående og fremtrædende bidrag: Kapitalmagts udvikling under 1. verdenskrig, land-by problematikken, husmændene og udstykningsbevægelsen, kvinderne og de socialpolitiske afsnit.

Kapitalmagts udvikling og politiske indflydelse under 1. verdenskrig og i begyndelsen af 1920'erne er et af bogens centrale temaer, og et tema der tydeligvis har fascineret Svend Aage Hansen. I en række spændende afsnit beskrives storkapitalens folk (Emil Glückstadt, Max Ballin, Harald Plum, H. N. Andersen, Alexander Foss og Hermann Heilbuth), deres mestendels uheldige transaktioner og deres forsøg på at øve politisk indflydelse. Næsten med skadefryd følges storkapitalisternes afgang fra scenen i begyndelsen af 1920'erne, hvor erhvervsindflydelsen i stedet kanaliseres igennem de mere anonyme interesseorganisationer. Det er første gang i eftertiden, at de store kapitaltransaktioner under 1. verdenskrig og begivenhederne omkring Landmandsbankens fald tages op til en samlet vurdering. Svend Aage Hansens fremstilling af disse forhold vil dog næppe få lov til at stå uantastet. Mens der forholdsvise let kan påvises en indflydelse på den

førte handelspolitik især under 1. verdenskrig, er det stadig et spørgsmål også i Svend Aage Hansens fremstilling, hvor stor indflydelse de nævnte industri- og finansfolk havde på Danmarks økonomiske politik. Desuden er det overraskende, at indflydelsen fra landbrugets topfolk ikke fremdrages stærkere, end tilfældet er. Fremstillingens stærke betoning af nogle få storkapitalister og deres fejlslagne transaktioner under og efter 1. verdenskrig kan også give et skævt indtryk af den brede udvikling inden for industri og handel under 1. verdenskrig og i 1920'erne.

Et andet gennemgående tema er kampen mellem land og by, mellem landbrug og industri, en kamp der stod i centrum af datidens offentlige debat. Kampen opfattedes ikke blot som to erhvervs kamp for politisk indflydelse, men også i et videre perspektiv som en kamp mellem to forskellige livsholdninger og kulturer. Svend Aage Hansen beskriver de forskellige holdninger og deres baggrund med stor indlevelsesevne, og da netop forholdet mellem landbrug og industri var en central økonomisk problematik i datiden, anslås hermed samtidig et hovedproblem i den samfundsmæssige udvikling. Fremstillingens stærke vægt på den internationale krise som årsag til vanskelighederne i begyndelsen af 1930'erne bryder dog i nogen grad dette analytiske oplæg, og bevirker at landbrugets situation 1930'erne igennem tegnes i meget pessimistiske farver. I en række henseender blev forholdene væsentligt forbedret for landbruget i 1930'erne sammenlignet med 1920'erne.

Mens finanséliten optræder som fremstillingens skurke, har bogen også sine helte. Det er først og fremmest husmændene, men også kvinderne og de socialt forsørgede. Jordlovene af 1919, udstykningsbevægelsen og de nye husmænds kår i 1920'erne og 1930'erne beskrives udførligt og medrivende med et klart blik for holdninger, problemer og skæbner. Undertiden bliver stilen endog højstemt, som når Svend Aage Hansen skriver: »I direkte modsætning til, hvad der var sket i svundne århundreder, måtte nu landets fornemste adelsnavne: Ahlefeldt, Bille, Danneskiold-Samsøe, Holstein, Lerche, Lehn, Moltke, Reventlow, Scheel, Sehested, og hvad de nu allesammen hed, afstå jord til husmænd og bønders sønner, til hundreder, der hed Hansen, Jensen, Nielsen og Sørensen, mest yngre mænd, hvis slægt i mangfoldige tilfælde havde arbejdet på herregården i hoveritiden og senere, ikke sjældent på de samme agre, hvor efterkommerne nu fik jord i brug« (s. 186). Den udførlige behandling af husmændene skyldes vel for en del forfatterens egen sociale baggrund sammen med den fyldige litteratur om disse forhold. Men også andre grunde retfærdiggør en fyldig behandling. Talmæssigt udgjorde husmændene en hovedgruppe i det danske samfund, og udstykningen var en af datidens største økonomiske politiske reformer. Svend Aage Hansen gengiver loyalt synspunkter både fra tilhængere og modstandere af udstykningsbevægelsen, og konkluderer trods sin utvetydige sympati for husmændene, at de omfattende udstykninger produktionsmæssigt kunne være tvivlsomme »i en periode, hvor landbruget forrentede sine produktionsfaktorer stadig dårligere, sammenlignet med byerhvervene, og hvor afsætningen af landbrugets varer kun kunne ske under et nedadgående prisniveau« (s. 191).

Langt sværere har det været for forfatterne at finde gennemarbejdet materiale om en anden af samfundets nøglegrupper, kvinderne, der med en ikke alt for vellykket betegnelse sammen med børn og fremmedarbejdere henregnes til samfundets 'bundklasser'. Bogen gør rede for nogle af kvindebevægelsens synspunkter og vigtigste resultater, samt for kvindernes voksende deltagelse i erhvervslivet og debatten deromkring. Udførligst behandles kvinderne i 1930'erne, hvor Svend Aage Hansen giver et rids af kvinden i hjemmet, husassistenten og den udearbejdende kvinde, mens Ingrid Henriksen uddyber kvinde- og familieproblemerne i forbindelse med 1930'ernes sociale lovgivning.

Et gennemgående træk er endelig en omhyggelig og detaljeret behandling af datidens

sociale lovgivning. Forfatteren til disse afsnit er Ingrid Henriksen, der med kyndig hånd placerer lovgivningen såvel i forhold til rigsdagens forskellige partier som på baggrund af de længere socialpolitiske linjer. For den tidlige periode har hun kunnet drage nytte af Flemming Johansens speciale om *Aspekter af dansk socialpolitik ca. 1912-22*, men har ellers ofte været henvist til selv at gennemarbejde tidens sociale lovgivning. Også den pædagogiske debat og de vigtigste ændringer i uddannelsesstrukturen redegøres der for, og i det omfang materialet har tilladt det, er hun desuden gået videre end debatten og lovgivningen, og har søgt at skildre de ramte gruppers baggrund og situation.

Den økonomiske politik, erhvervsforholdenes udvikling og den sociale politik indtager således en fremtrædende plads i fremstillingen. Forfatterens faglige baggrund suppleret med en imponerende indsigt i tidens debat og i de politiske partiers holdninger har bidraget hertil. Det foreliggende nogenlunde håndterlige materiale har trukket i samme retning. Bortset fra den sikre behandling af økonomiske sammenhænge ligger fremstillingen således op af hovedtraditionen inden for dansk historie, og bogen nærmer sig, hvad mange vil betegne som en Danmarkshistorie for det givne tidsrum.

Derimod er anmelderen mere usikker med hensyn til sammenhængen mellem fremstillingen og forfatterens egen indledning, hvor de diskuterer disciplinen socialhistorie og gør rede for nogle metodiske udgangspunkter for bogen. I overensstemmelse med Gunnar Viby Mogensen og Frederik Zeuthens definition af socialpolitik opfatter forfatterne socialhistorie, som historien om forholdet mellem klasserne, d.v.s. mellem grupper af personer, der lever på forskelligt velstandsniveau eller under forskellig magt og anseelse. De vil dog ikke som Zeuthen fortrinsvis begrænse sig til de dårligst stillede, men behandle samtlige befolkningsgruppers levevilkår og deres relationer til og reaktioner over for hinanden, deres samarbejde og deres kampe. I erklæret delvis modsætning til Marx' klasseteori vil de som Max Weber ikke blot lægge vægt på de økonomiske positioner, men også inddrage status og magt som ulighedsgenererende faktorer (s. 9-12).

Det er et spørgsmål om disse erklærede markeringspunkter bidrager væsentligt til en afklaring af forfatterens metodiske grundholdninger. Karakteristikken af Marx er utvivlsomt forgrovet, og det er næppe træffende at placere Zeuthen (og Viby Mogensen) som klare Weberianere og i modsætning til Marx. Dernæst kunne man udmærket argumentere for, at det nævnte bind netop som angivet af Zeuthen koncentrerer sig omkring dårligt stillede grupper som husmænd, arbejdere, kvinder og de socialt forsørgede. Væsentligere er dog, at forfatterne ikke synes at bygge deres analyse op på en konsekvent anvendelse af den Weberske begrebsramme. Forfatterne er selv opmærksomme på problemet, men det fremmer næppe en afklaring, når de så i indledningen yderligere anfører, at deres »grundholdning er den, at de almindelige materielle vilkår er en dominerende komponent bag udviklingen i velfærden« (s. 11). På et væsentligt punkt synes forfatterne imidlertid at være nært beslægtede med Max Weber. Det gælder deres omhyggelige og nuancerede redegørelser for de forskellige samfundsgruppers holdninger, og de faktorer, der kan have påvirket disse holdninger. Bogen igennem mærkes en del økonomisk teori, og stedvist virker analyserne marxistisk inspirerede, men som helhed er det snarest det pragmatiske og det common sense agtige, der præger fremstillingen. Svend Aage Hansens velkendte svaghed for andres gode formuleringer giver endog undertiden analyserne et eklektisk anstrøg. Dette nødtørftige forsøg på at karakterisere forfatterens metode skal ikke uden videre opfattes som en kritik. Mere konsekvente metoder bliver let sterile og selvbekræftende, og den anvendte metode er fast rodfæstet i en lang videnskabelig tradition, ligesom den i høj grad har bidraget til at gøre fremstillingen nuanceret og læservenlig.

Samtidig peger bogen indirekte på en række forsømte områder, hvor det kun i be-

grænset omfang har været muligt for forfatterne selv at skabe den nødvendige grundforskning. Bønderne (gårdmændene) og de små håndværkere og handlende i byerne har fået en meget tilbagetrukket plads. Også når det gælder de politiske repræsentanter for disse grupper, Venstre og Konservative, savnes tydeligvis grundlæggende undersøgelser. I lang tid var den danske historieskrivning domineret af den radikale tradition. Igennem de seneste år er der især fra marxistisk side påbegyndt en analyse af Socialdemokratiet og dets rolle. Derimod har Venstre og Konservative kun tiltrukket sig begrænset opmærksomhed, og det er formentlig en hovedgrund til, at disse partier i den nærværende fremstilling næsten helt får tildelt skurkenes rolle, mens behandlingen af Radikale og Socialdemokratiet undertiden nærmer sig det ukritiske.

Mere generelt savnes der nye og gennemarbejdede undersøgelser af de forskellige klasser og lag i datidens danske samfund. Med al respekt for Jak. Kr. Lindbergs og Jørgen Pedersens banebrydende undersøgelser i datiden, må der ved en målrettet indsats kunne etableres bedre og mere nuancerede indblik i de forskellige klasser og lags forhold. Tilsvarende gælder for den dagligdag, datidens mennesker levede i. Deres arbejdsforhold, deres familie- og boligforhold, deres fritid og deres holdninger. Det er i denne sammenhæng påfaldende, at forfatterne omtaler de organiserede bestræbelser på etablering af en ny arbejderkultur, mens det lykkes dem at forbigå et så karakteristisk kulturelement som den voksende aktive og passive interesse for idræt og sport i datiden.

Svend Aage Hansen og Ingrid Henriksens bog udgør et godt udgangspunkt for en sådan fremtidig forskning, og i modsætning til Svend Aage Hansens arbejde om *Økonomisk vækst i Danmark*, er der desuden grund til at tro, at nærværende bog ikke vil virke næsten lammende på kommende historikere. De to forfattere bevæger sig nemlig her overvejende inden for en tradition, hvor de fleste danske historikere føler sig hjemme – og kan tage til genmæle eller udbygge og supplere bogens undersøgelser.

Ole Hyldtoft

Troels Fink: Da Sønderjylland blev delt 1918–1920, I–III. Bd. I: Forberedelserne. Bd. II: Grænsestriden. Bd. III: Afstemningerne og genforeningen januar til juli 1920. Åbenrå, Institut for Grænseregionsforskning, 1978–79.

Da Troels Fink i indledningen til de to første bind af »Da Sønderjylland blev delt 1918–1920«, der udsendtes i 1978, gjorde opmærksom på, at det var hans plan at afrunde sin skildring af genforeningshistorien med et tredje bind om begivenhederne i foråret 1920, forekom det rimeligt at afvente dette binds udgivelse for at kunne anmelde værket i dets helhed. Mens bind I behandler perioden fra oktober 1918, da Tysklands militære nederlag i 1. verdenskrig var en kendsgerning og det slesvigske spørgsmål som følge heraf fik fornyet aktualitet, til maj 1919, hvor grænsestriden for alvor brød løs i Danmark, samler bind II sig om grænsespørgsmålet som politisk konflikt – såvel i indenrigspolitisk dansk som i sønderjysk sammenhæng – og den internationale kommissions forberedelse af afstemningsprocessen i Sønderjylland. I bd. III behandles endelig »en af de mærkværdigste (perioder) i Sønderjyllands lange historie« (Fink III, s. 10), Sønderjylland i afstemningstiden under den internationale kommissions styre frem til Danmarks overtagelse af 1. zone og Christian X's modtagelse af de nyvundne undersåtters hyldest på Dybbøl Banke den 11. juni 1920.

Det er en omfattende opgave Fink har påtaget sig, men det må fastslås, at han har løst den godt. Grænsestriden, afstemningstiden og genforeningen er emner, som har væ-